

R I

R

Nov

Ex Ann

A

RELATIO

RERVM GESTARUM

IN

Novo-Francica Missione

ANNIS 1613 & 1614.

Ex Annvis Litteris Societatis IESV impressis

LVGDVNI,
APVD CLAVDIVM CAYNE,
TYPOGRAPHVM,

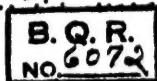
CIO IDC XHIX

BIBLIOTHÈQUE
SAINT-SULPICE

Edition tirée à vingt cinq exemplaires. O.C.

F
5075.22
187/p
Ts

3003HTOL1812
3019 112-7111A2

TA

I

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

TABVLA RERVM

	Pag.
I UID <i>fit Nova Francia</i> -	1
II <i>De climate</i> - -	2
III <i>De moribus gentium</i>	4
IV <i>De prima exploratione Novæ Franciæ</i> - - - -	4
V <i>De situ, fluviiis et incolis</i> -	5
VI <i>De promontorijs, de quinque Francorum domicilijs</i> - -	8
<i>De ortu domicilij Sancti Salua- toris ad ostium amnis Pentegoetij</i>	9
VII <i>Appellunt nostri ad Portum Re- galem</i> - - - -	16
VIII <i>De laboribus nostrorum</i> - -	17
IX <i>De rebus angustis</i> - -	25
X <i>Patres radices legunt et pisces ad sustentum domicilij</i> - -	36

	Pag.
XI <i>Sauvæus ex Francia solvit ad novas missionis sedes collocandas et Sancti Saluatoris domicilium inchoat</i> - - -	37
XII <i>De impetu Anglorum in missionem Sancti Saluatoris et de ruina Sanctæ Crucis et Regii Portis arcium</i> - - -	41
XIII <i>Patres in Virginiam et inde in Angliam deportati</i> - -	53
XIV <i>Summa rerum in Novo-Francica missione gestarum</i> - -	59

IN I

uerfa ,
em , &
commu
maris t
latissim
interua
vicinita
ciam m
enclati
congru
quod e
oram p

IN NOVAM FRANCIAM, SEV
Canadiam Missio.

NOVA FRANCIA, Brasiliæ ac Peruuio continens ad Boream vastissima regio, Aquitanico Galliæ littori ad occasum obuerfa, directas ab Occidente in Orientem, & contrà, lineas cum nostra Francia communes habet; ab eaque non ita longo maris traiectu octingentarum, aut is vbi latissimus est, mille leucarum dirimitur interuallo. Ex huiusmodi oppositu & vicinitate nostratis Frâciæ, Nouam Franciam maiores eam appellarunt; cui nomenclationi & illa altera, rei maximè congruens, accessit ex euentu causa, quòd eam terrarum adhuc incognitam oram primi mortalium Franci nostrates depre-

deprehenderunt, crebrisque nauigationibus, centum eoque amplius abhinc annis, frequentarunt. Canadiæ verò nomen, quod vulgò vniuersam in eam regionem confertur, eius modò plagæ Septemtrionalis proprium est, quæ CANADÆ fluminis, & nobilis sinus, cui à Sancto Laurentio nomen est, copiosis aquis alluitur. Enimuerò vniuersæ Nouæ Franciæ amplitudo, nunc, ad Floridæ confinia, multò licet quam nuper contractior, vndequadragesimo tamen gradu, versùs Austrum, determinatur; vltrâque nostratis Franciæ latitudinem non paucis leucis porrigitur: exinde autem ignotis adhuc finibus in Aquilonem, sicut & immēsis tractibus in Sinicum mare ad Occidentem excurrit: quâ denique Eorum spectat, nostro Aquitanico Oceano, Britannicòque, ipsi linearum parallelis obiecto, definitur.

CAELI eadem omnino, quæ nostri Gallici temperatio, ex ea ratione Climatis eiusdem, quam indicauimus, inesse illi regioni debet, vti reuera inest. Soli autem quin par quoque fit ratio, nihil pro-

prohibet
terræ
uarum
omnin
prodit
procer
vberta
campo
viridita

GE
multis
confilio
deuinē
nisi pi
instruē
aut fal
opus i
ingenio
belluin
Populu
popul
qued
potest
populu
orum
coire

prohiberet, si iugis adesset campestris
terræ cultura: & perpetuarum ferè sil-
uarum abesset densa opacitas. Nam opima
omnino vniuersi terreni viscera, facile
prodit ingens arborum amplitudo, atque
proceritas: sumnam quoque glebam
vbertate multa pinguem, tota planitie
camporum, hilariter herbescens terræ
viriditas ostendit.

GENS ea distinctis lingua & sede
multis populis continetur, nulla vsquam
consiliorum aut fortunarum communione
deuinctis: nulla nec lege, nec arte; nullo
nisi piscatus, & venatus vitæ subsidio
instructis: vix vlla Numinis cogitatione,
aut salutis cura informatis: ad omne
opus ignavis: stupidis ad artes, quæ
ingenio aut memoria nitantur: in summa,
belluinis pænè hominibus constat ea natio.
Populus cum longinquo propinquove
populo vix habet commercium, nisi
quæ bello inferendo, aut defendendo
potest interuenire. Immo, neque idem
populus, eadem loci regione, ac tuguri-
orum vicinitate iunctus, fermè vnquam
coire solet, nisi vt de armis, aduersum
com-

communes hostes capita conferat. Ex-
terarum verò nationum Francicam vnam
ferè suos in portus admittunt, Fibrinis,
atque huiusmodi pellibus suis distrahen-
dis, necessariâque veste, ac supellectile
permutandis.

HANC noui orbis partem ex Francis
nauarchis primi explorarunt Britones,
anno quarto post millesimum quingen-
tesimum; de qua vbi renunciauerant,
eius repetendæ nauigationis; vel comites,
vel æmulatores habuerunt deinceps fre-
quentissimè, tum Normannos, tum
cæteros Gallici Oceani accolæ. Vn-
deuicesimo post anno, Ioannes Verazanus
Florentinus, vicesimo item, ac tricesimo
quarto Iacobus Quartierus Gallus, Brito,
cum imperio missi ab Francisco Primo,
Gallorum Rege, ipsius auspiciis occupa-
tam regionem illam, eius posterorumque
Regum iurisdictioni vindicarunt, cuius
possessionem, per interualla suffectæ aliæ
atque aliæ Francorum expeditiones, in
hanc vsque diem Gallorum Regibus
asserere perseuerarunt. De nostris verò
missi quoque sunt anno superiore, qui
Henrici

Henrici
Franc
iuncto
Euang
regum
tio an
ea qu
necess
quæda
No
gemin
gusta
obtend
tractu
obiace
ostiis
comme
medite
illas in
obiectu
gentis
appella
region
orbis
aluei,
directo

Ex-
vnam
brinis,
rahen-
lectile

Francis
itones,
ingen-
uerant,
omites,
eps fre-
tum
Vn-
erazanus
icéfimo
, Brito,
Primo,
occupa-
rumque
t, cuius
ectæ aliæ
ones, in
Regibus
tris verò
ore, qui
Henrici

Henrici Quarti auctoritate populos,
Francico nomino amicitia & Societate
iunctos, ac reliquos etiam Canadios,
Euangelij tanto sanctiore fœdere, Christo
regum regi deuincirent. Quo de nego-
tio antè quàm instituamus dicere, præter
ea quæ generatim complexi sumus,
neceſſe eſt de loco ac gente ſigillatim
quædam capita enucleatiùs explicemus.

NOVA Francia Gallis adeuntibus
gemino littore patet; altero, quod an-
guſta fronte Oceano noſtro, & Orienti
obtenditur: altero, quod productiore
tractu ad Floridæ vſque confinia Auſtro
obiacet. Iſtud latus portubus, atque
oſtiis fluminum frequens eſt, quibus
commodè penetrari poſſit in regionis
mediterranea, & hâc ferè Galli terras
illas ineunt: illud verò, Franciæ noſtræ
obiectum littus, quoniam oppoſitu in-
gentis inſulæ, quam Nouam Terram
appellant, importuoſum pænè eſt, ea
regione noſtrates non ſubeunt. Eius
orbis vaſtiſſimâ planitiem ingentiſſimi
aluei, aquis copioſiſſimum flumen irrigat,
directo limite ab vltimo pænè occaſu ad
ortum,

ortum, quoad angusto freto ad insulam Terræ Nouæ, ipsiusque insulæ oppositu, eius ostia in Austrinum littus inflectantur. Ei fluuij gentile nomen est *Sacqué*, Sanctum Laurentium Galli appellarunt; cuius caput ampliùs quingentis inde leucis indigenæ ab lacu in trecentas patente leucas repetunt. In hunc amnium principem alij amnes nobiles ab Aquilone influunt, nempe Saguenaiùm, Tergeminus amnis, seu tres amnes, simul coëntes, Algomequium, & cæteri non pauci. Saguenaij quingentarum, Tergemini quadringentarum leucarum navigatio longè porrigitur in Boream. E montibus, ad ripam Austrinam Saquéi amnis, transuersi feruntur in Meridianum Oceani littus alij quoque fluuij celebres; vnde populis, atque illius tractus regionibus plerisque gentilia ducta sunt nomina; sed eorum nonnullis sui moris appellationes Franci postea indiderunt. Fluuij autem sunt hi ad Austrum conuersi, Sanctus Ioannes, Pentegoëtius, Quinibequius, Choiïacoëtius, Norembega, quem postremum amnem Champlanius

planius
contend
Sanctum
nem, n
adij, &
his, ead
è region
atque C
rentium
Canadij
ab Eur
eos ad C
regioni
seu No
ad hor
tium,
netij:
Etemi
inde
coetiu
que in
num
monto
Reliqu
præfer
nem,

plænius eundem ac Pentegoetium esse contendit. Populi trans Saquéum, Sanctúmve-Laurentium, versùs Aquilonem, non procul illius ostiis, sunt Canadij, & Excomminquij: longè verò ab his, eadem Boreali ripa, versùs occasum, è regione Floridæ, incolunt Algomeguij, atque Ochasteguij. Cis Sanctum-Laurentium, in Australi ora degunt item Canadij, ad ipsum magni amnis flexum, ab Euro in Austrum declinātis. Post eos ad Occasum vergūt Souriquij, Acadiaë regionis incolæ: deinde ad Pentegoetium, seu Norembegam fluuium, Pentegoetij: ad horum dextram, Occasum spectantium, circa *Quebecum* arcem, Montagnetij: post Pentegoetios recto tractu Eteminquij, ad amnem Quinibequium: inde Almochiquij ad flumen Choüacoetium, latissimis campis diffusi: denique inter Floridam, & Saquéum magnum amnem, Iroquij campestribus, montosisque locis latissimè habitant. Reliquos Nouæ Franciæ populos multos, præsertim trans magnum Saquéum amnem, Aquilonares, Galli nostrates non nisi

nisi ex auditione norunt. Ex notis autem, amicos, ac pæne Socios habent Souriquios, Eteminquois, Montagnetios, Almochiquios, Algomequios, & Ochasteguios: istis capitales hostes Iroquios, hostili quoque in se animo experiuntur, eo maximè nomine, quòd Iroquiis Galli cum ipsorum hostibus bellum intulerint. Horum quidem populorum soli agriculturam, inscients tamen, exercent Almochiquij, Iroquij, & Ochasteguij, miliumque Indicum, & fabam Brasili-
cam ferunt.

PROMONTORIA celebria Franciam Nouam ineuntibus Meridiano littore occurrunt, Britonicum, ad ipsa ostia magni amnis, hoc est Sancti Laurentij; ab hoc deinde Heuæum, Arietinum, Sabulosum, Bifidum, Sanctus Ludouicus, Album, Sancta Helena. Eamdem oram à Promontorio Britonico legentibus obuij fiunt portus, Campsæus, Sefambræus, Regius, Pulcher. Mediterranea verò per Sacqueum amnen, & Canadiæ fines subire volentibus, præteruehenda sunt, Britonicum, ad ostia eiusdem fluuij;
Sanctus-

Sanctus-
tæum, &
Tadouff
fluminis

Porro
bitu, fre
ampliùs
nino q
primum
riore fu
Crucis,
gustias,
vbi nun
quinden
trus du
quarto f
erexit,
quois, i
cui don
Crux in
quasi pe
Portum
fossa & a
Regius,
ea, quan
quinqa

Sanctus-Laurentius; Episcopium, Chætæum, & alia nonnulla promontoria: Tadoussacus denique portus ad Saguenaij fluminis ostia Sacquéum ineuntis.

Porro in tam immenso terrarum ambitu, frequentibus expeditionibus, annis amplius centum, Franci domicilia omnino quinque constituerunt, quorum primum posuit Iacobus Quartierus posteriore sua nauigatione, non ad *Sanctæ Crucis*, quæ nunc est, importuosas angustias, & cautes: sed in iis pænè vestigiis ubi nunc est Quebecum, Sancta Cruce quindenis leucis citerius. Alterum Petrus du Gas, dominus de Monts, anno quarto supra millesimum sexcentimum erexit, in angusta insula, inter Eteminquois, in Australi propemodum littore: cui domicilio ac insulæ nomen *Sancta Crux* indidit. Idem eodem anno, in quasi peninsula, oræ Acadicæ, ad Regium Portum, eiusdem nominis exiguum arcem fossa & aggere munitam exstruxit. Portus Regius, & portui cognominis arx, sunt in ea, quam Franciam *Baiam* vocant, centum quinquaginta leucis à Campsæo promontorio,

montoric , leucas octo intra continentem. *Baïa* scilicet Francis , sicut Hispanis , est amplior terræ finus ad oram maris , aut fluminis maioris , angulato orbiculatove recessu , influenti aquæ ad interiora continentis præbens aditum. In extremo Francico Sinu portus est octingentorum passuum ostio peruius , duas leucas longus , vnâ latus , duûm millium capax maiorum nauium , cui ab nobilitate *Regius Portus* nomen à Champlænio Franco est inditum. Tertiam sedem quarto post anno condidit dominus de Monts ad Quebecium cornu , in Australi ripa Sacquæi amnis , è regione Aurelianæ insulæ , in Montagnetiorum solo ; quam arcem Champlænius , qui operi præfuit , Quebecum à soli nomine appellauit , & eodem pænè loco Sanctam Crucem Iacobi Quartieri arcem olim conditam fuisse obseruauit. Quinti & vltimi Francici domicilij fundamenta Patres nostri iaciebant , ad ostium amnis Pentegoetij , cùm ab irrumpentibus Anglis opere prohibiti , atque in captiuitatem contra fas , & ius gentium abducti sunt. Iis ad hunc modum

modu
morat
tioner
Canac
feram

Pot
à dom
ipso t
rico
optim
non m
impet
& im
Franc
Patri
ciorun
adiung
ralem
vti de
quos
tendo
duûm
Missic
octau
nadic
cogita

modum præmissis capitibus, quæ alioqui moratura erant institutam rerum narrationem, ad susceptam à Patribus nostris Canadicam expeditionem styllum conferamus.

Potrincourtius Regij Portus castellum à domino de Monts sibi dono datum, eo ipso tempore, quo condebatur, ab Henrico Quarto petiuerat, eo iure, quo optimo, sibi asseri, vindicarique? ac eius non modò vindicias, sed nexum etiam impetrauerat. Secundùm quod ius arcis, & imperij præterea certis finibus in Noua Francia Potrincourtio attributi, Rex Patri Cotonno significat, velle se vti Sociorum opera in Barbaris illis ad Christum adiungendis; proinde scriberet ad Generalem Societatis Præpositum suo nomine, vti designarentur Patres in eam rem, quos primo quoque tempore illuc mittendos ipse Rex ad se accerseret, annuis duùm millium Librarum vectigalibus illi Missioni attributis. Annus huius sæculi octauus agebatur, cùm Rex ita de Canadicis rebus decerneret, cuius tamen cogitationes grauioribus negotiis aliò se

se uocantibus, eius quoque interueniente obitu, sed eorum maximè negligentia, qui Regio nomine Canadicam prouinciam administrabant, nostrorum profectio in tertium post annum est dilata. Siue autem casu quopiam, siue hominum consilio, eam proferri trienni toto contigit, cum iam in procinctu nostri essent; obortæ tamen subito sunt eæ difficultates, quibus planum fieret, Cacodæmoni esse inuisa nostrorum in ea profectioe consilia. Regina quingentos aureos nummos, ex defuncti Regis decreto numerauerat: Domina *de Vernueil, de Sourdis, de Guercheuille*, alia sacrum aræ instrumentum, alia linream vestem copiosam, alia per amplum viaticum munificè contribuerant: Pater Petrus Biardus, & Pater Enemundus Masseus eò destinati animis ingentibus se comparauerant, vela & ventos auidè præstolantes. Status condictus dies vela faciendi eis conuenerat cum Bien-courtio Potrincourtij filio, & Thoma Robinio, expeditionis ducibus, ad octauum calendas Nouembris anni decimi supra sexcentesimum; sed cum eo die adfuissent,

adfuissent
citant
aberrat
tionis
esset.
mater
& qui
arum
Caluin
fructu
nomin
posse f
in nau
anter
illius c
paction
senten
ab Do
regio
nuncia
dimou
batur,
Nouar
& non
se rati
tutio D

adfuissent, nauigium farciebatur, & of-
citanter quidem, in continenti; tantum
aberat, vt idoneo commeatu & nauiga-
tionis, & Canadicæ familiæ instructum
esset. Instaurandæ naui suas operas,
materiamque locauerant Caluiniani duo,
& quia Biencourtio ac Robinio ad oper-
arum mercedem deerant facultates,
Caluiniani mercatores certam nautici
fructus partem pacti sibi erant, eoque
nomine, pro dominis in ea naue gerere
posse sibi videbantur Iesuitis igitur locum
in nauigio non futurum palam, & asseuer-
anter edicunt, aut si futurum sit, ab
illius operis redemtura, & cætera omni
pactione se iamiam discedere: qua de
sententia nec ipsius Reginæ auctoritas,
ab Domino *de Cicoigne*, Dieppensis vrbis
regio Præsides, grauiter, seuereque de-
nunciata, Caluini asseclas non potuit
dimouere. Desperata res planè vide-
batur, quòd hæc vna modò naus in
Nouam Franciam anno illo adornaretur;
& non paterentur duo illi Caluiniani vlla
se ratione demitigari: quæ nostra desti-
tutio Dominam Guercheuillæam, religio-
sissimam,

fissimam, & ingentis animi feminam, acriter pupugit; sed ea qua est sollertia, confestim ad manum habuit rationem, qua non iam vt vectores nos, sed vt partiaros, exclusis inhumanis Hæreticis, in nauem induceret. Quattuor igitur millium Librarum stipem de principibus viris ac feminis ex Aula, paucis diebus, corrogat, quantum erat opus ad nauem instruendam; eaque collata summa, Calvinianos illos duos nautica societate deiicit, simulque idoneam sortem constituit, vnde Canadicæ negotiationis præfecti perpetuam quotannis pensionem nostræ Missioni penderent. Sublatis itaque, illius feminæ industria, quæ nos morabantur impedimentis, ternis ferè mensibus adornandæ naui consumtis, huius tandem sæculi anno vndecimo, ante diem sextum calendas Februarias, è littore Dieppensi, Deo duce, soluimus, totóque quadrimestri nauigantes Campsæum in portum, Australis littoris Nouæ Franciæ, appulsi sumus; inde centum viginti leucarum vel maritima, vel terrestri via Portum Regium lætantes iniuimus.

mus.
homin
demissi
homin
nostris
menti
Caluin
fociis r
træ con
bat de
imbuti
bus nob
factus
cætera
maris r
nostro
glaciat
collibu
animis
decerta
titer en
tio, an
idem C
mentar
in imu
insequ

mus. Quæ sollempnia sunt Societatis hominibus in eo nautico cursu pietatis, demissionis, humanitatis erga omne hominum genus, hæc tantò minùs ab nostris omiſſa sunt, quòd ingentis momenti expeditio instituebatur, & præter Caluinianos nonnullos, iis præfectis vel fociis rei nauticæ utebamur, quos, nostræ consuetudinis ratione, omnino oportebat de Societatis Instituto rectius, quàm imbuti accesserant, imbui. Appellentibus nobis ad illius orbis littora nauigium, factus est obuïam Champlænius, cum cætera virtute, tum septenni iam illius maris nauigatione clarus, quem summo nostro stupore spectauimus aduersum glaciatas aquæ moles, ingentibus terræ collibus magnitudine pares, maximis animis, ac singulari industria & arte decertantem, interque illa pericula fortiter enauigantem. De Sancto-Laurentio, amne Canadiensium maximo, scribit idem Champlænius in nauigationum commentariis, eius summas aquas tribus totis in imum vlnis congelari Ianuario, & infrequentibus mensibus duobus ab ostio sursum

furfum verfus, centum leucarum itinere, nec vltra procedere rigorem aquæ, cum tamen nulla pars fluminis, directo alueo ab occafu in ortum manantis, fit Aquilonibus altera propior, aut montibus ad apricationem teftior. Addit etiam, ineunte Aprili, foluta glaciei tanta vi, Sancti-Laurenti laxiffimum oftium congelatis molibus pæne obftroi, quas ait in altum mare longius prouectas, doudenis diebus, quotannis ferè liquari.

A P P V L S V S noftorum ad Francicum Sinum, Portumque Regium, in ante diem feptimum calendas Quintiles, eundemque Pentecoftes facrum feliciffimo planè omine incidit. Nihil Potrincourtio accidere poterat allato comteatu opportunius, fi tamen is amplus effèt, vt quem rei anguftiæ coegerant, Barbaris partem familiæ alendam diuidere. Vt ne autem inftitutiores à comteatu veniremus, fecerat tum nauigij, fexaginta dumtaxat doliorum, breuitas; tum plus instrumenti pifcatorij, quàm cibariorum in nauem immiffum; tum deniq; ab tricenis fenis capitibus, quot vehebamur, grauior

grauior
quadri
trincou
bernio
eum pa
prouide
penuar
exhaus
tionis,
sibi on
de Port
ragelim
Auguft
lieto
cohorte
deret.

No
partium
erat in
quam
vnum e
docere
reliqua
genis,
fuetudin
itaque

grauior in nauticam penum illata solido
quadrimestri labes. Quamobrem Po-
trincourtio sexaginta hominum contu-
bernio, tenuissima re domestica, iam
eum pæne ipsis initiis opprimente, maturè
prouidendum fuit, ne Portus Regij
penuaria cella in sequentem hiemem
exhausta relinqueretur. Cuius procura-
tionis, vt familiæ patrem decuit, sumto
sibi onere, ipse in Galliam traiecturus,
de Porturegienti multitudine pæne quad-
ragesimus medio Iulio soluit, exeunteque
Augusto Galliæ littori appulsus est, re-
lictò Biencourtio filio, cum reliqua
cohorte, qui Porturegienti arci præsi-
deret.

NOSTRIS interea, quod suarum
partium esset, enixè satagentibus, cordi
erat in primis popularis linguæ cognitio,
quam Galli leuiter modò delibatam, si
vnum exciperes, tradere præceptis, vsûve
docere non poterant; vt vna dumtaxat
reliqua esset ratio eius ab stupidis indi-
genis, non institutione, sed assidua con-
suetudine tandem exprimendæ. His
itaque, muneribus, comitate, atque
omni

omni officij genere conciliandis cùm nostri nihil non tentassent, parum aut nihil permouerunt. Enimuerò, præterquam quod minimè idoneis ad disciplinam magistris utebantur, à quibus nihil expromeres, nisi affluenter antè saginato aqualiculo, & quos moræ, vel non diuturnæ, impatientissimos idemtidem abs te abalienaret, auelleretque studiosa cuiusque rei percontatio: ipsa quoque linguæ conditio, idoneorum, ad res etiam vulgatissimas, vocabulorum indigentissimæ, nostrorum incensa studia destituit, & animos grauiter afflixit. Rerum scilicet, quæ sub aspectum, tactum, & reliquos sensus cadunt, ex Barbarorum responsis nomenclatio utcumqueprehendebatur: sed earum quæ sensuum vim fugiunt, summa est apud eam gentem appellationum penuria, & alta quoque rerum ignoratio. Posterioris autem generis desperata disciplina, cum neque priorem Barbari aut possent, aut vellent tradere; vna reliqua spes erat in adolescente Gallo, vernaculæ linguæ bene perito, eximia humanitate, & comitate,

comitate,
non v
Is era
egregi
Cham
Franc
center
portu
ad am
volunt
eius in
diēdi
Bienco
ac rog
venia
peregr
ignora
Franc
quod
nouaru
Bienco
tisper
animo
via su
mater
de gr

comitate, quem etiam Pater Biardus non vulgari beneficio sibi demeruerat. Is erat Pontgrauæus, Pontgrauæi filius, egregij viri superioribus annis cum Champlanio vices Domini de Monts in Francia Noua gerentis; quem adolescentem, decem & octo leucis Regio portu non longius, hiemare parantem, ad amnem Sancti Ioannis, summa ipsius voluntate, nullius incommodo, nostri eius institutione Canadicum idioma erudiendi adire cuperent. Veruntamen Biencourtius eius professionis consultus, ac rogatus etiam à nostris, vt, eius bona venia, proficere per Pontgrauæum in peregrino idiomate sibi liceret, cuius ignoratione, suæ nauigationis in Nouam Franciam fructu penitus exciderent: quòd ea communicatio cum Pontgrauæo nouarum rerum supicionem moueret Biencourtio, nihil impetrarunt. Tantisper ergo nostris has difficultates æquo animo tolerantibus, dum qua se aperiret via suo instituto conuenientior, Deus materiam non procul quæsitam subiecit, de grauiter ægroto Henrico Member-touio,

touio, Sagamo, bene merendi; & corporis, & animi eius diligenter curanda salute. SAGAMO apud eam gentem cuiusque populi praefes appellatur: Sagamon verò agebat inter Souriquios, in Acadia, Membertouius, ad Aquilonare latus Porturegionis castelli, ad Sancti Ioannis flumen. Cùm tamen dysenteria cœpit tentari, degebat in *Baïa Mariana*, ut vocant, hoc est, in Mariano Sinu, Portum Regium inter, Meridianumque littus, unde asportari se iusserat in arcem, ut medicorum nostrorum curatione vteretur. Angusta sua cellula eum nostri exceperunt, diebusque non paucis, absente ipsius coniuge, ac filia, diu noctuque, in grauissimo fordidi morbi fœtore, pro assiduissimis, & maximè sollicitis ministris ei libentissimè operam suam nauauere. Is ubi Confessione fuerat expiatus, Sacroque inunctus oleo, de sepultura sua egit cum Biencourtio, seque humari velle ait in maiorum suo sepulcro. Biencourtius, qui tanti rem esse non putaret, facile assentiebatur; auditisque Patris Biardi contra suam sententiam ration-

ration
censel
iano l
Mem
suo de
neque
& cur
dubium
perstar
geret
turbat
huic m
postric
sponte
orum
morte
fidem
baris t
que E
omnin
rum r
cuius
Canad
tulisse
sibi iu
Ex oē

rationibus, occurri posse incommodis
 censebat, si sepulcrum illud ritu Christi-
 iano lustraretur; quæ Biencourtij opinio
 Membertouium tantò constantiorem in
 suo decreto cùm faceret, Pater Biardus
 neque id se illis assensurum confirmavit,
 & cur non assentiretur ostendit. Non
 dubium erat, quin si Sagamus in consilio
 perstaret, eiusque adstipulator fieri per-
 geret Biencourtius, offensionis atque
 turbarum inde quidpiam oriretur: sed
 huic malo Diuina occurrit prouidentia;
 postridie siquidem Membertouius sua
 sponte postulauit commune Christiano-
 rum cœmeterium, qua & in sententia
 mortem obiit; vti scilicet hoc suo facto
 fidem suam omnibus Christianis ac Bar-
 baris testatam relinqueret, suffragiorum-
 que Ecclesiæ fieret particeps. Magnus
 omnino vir fuit hic Sagamus, non suo-
 rum magis, quàm nostrorum iudicio,
 cuius eximiam indolem supra vulgare
 Canadiorum ingenium longè ideo ex-
 tulisse visus est Deus optimus, vt hunc
 sibi iustas eius gentis primitias legeret.
 Ex octogenis ferè Nouo-Francis, quos
 ab

ab ineunte Iunio anni sexcentefimi decimi, nulla planè imbutos catechesi, temere Baptismo impertierat Iossæus nescio quis, sui muneris parum intelligens sacerdos, vnus dumtaxat Membertouius, pro eo quantum suos omnes populares sagacitate & prudentia longo interuallo anteibat, sollerter dispexerat, quanti esset, Christianum non censi quidem, sed reipsa idoneis eo nomine præditum moribus viuere. Et certè reliquis omnibus de illo octogenario belluinum à Baptismo viuendi morem perpetuò retinentibus, hic solus vt Christiano dignum erat, in multa etiam ignorantia, priusquam eò nostri aduenissent, vitam cum laude traduxit. Primus omnium de Nouo-Francis salutaribus aspersus aquis, earum vim potentissimam ita scilicet visus est combibisse, vt ei nihil longius esset quàm vt eos nācisceretur magistros, quorum disciplina Christianis institutis eò vsque instrueretur, dum idoneus fieret, qui suos inter populares Apostolicum ageret doctorem. Ardentis huius desiderij locupletes testes nostri, has voces

eius

eius
Per
Patre
catis
vos e
docer
iunct
uerfa
virum
quo i
super
tione
Chris
fecera
fruge
eo nu
præsa
testim
florue
robor
telaru
poten
inter
super
perpe
baros

eius ex ore sæpenumerò exceperunt :
 Per Deum immortalem, date operam
 Patres, nostrum vt idioma breui perdis-
 catis, vti vobis doctõribus vsus, sicuti
 vos estis, ego quoque concionator, &
 docendi magister euadā, nostrāque con-
 iuncta opera Nouo-Francorū gens vni-
 uersa ad Christum traducatur. Hunc
 virum, vix quindecim mensibus, ex
 quo in Christianorum numerum venerat,
 superstitem, paucis diebus nostra institu-
 tione informatum, multæ tamen verè
 Christiani ac pij animi virtutes illustrem
 fecerant; quam scilicet tam vberem
 frugem singulares probæ indolis dotes in
 eo nuper, patriis etiam moribus viuente,
 præfagierant. Omnium prouincialium
 testimonio, quotquot multis antè sæculis
 floruerant, Sagamos hic vnus animi
 robore, muneris militaris scientia, clien-
 telarum multitudine, frequentiaque,
 potentia, & gloriosi nominis claritudine
 inter suos, atque ipsos hostes facile
 superauit. Quem celebritatis splendorem
 perpetuum non potuit, etiam inter Bar-
 baros, nulla vllius rei doctrina imbutos,
 consequi,

consequi, nisi ex certa fama, adeoque etiam notitia eximiae in eo vigentis aequitatis, atque temperantiae. De temperantia quidem eius, ut praeterea nihil afferri possit, luculentum sanè fuit, sibi magnoperè moderantis hominis, documentum, perpetua in Membertouio monogamia, quo in genere solitarium verè phœnicem Nouo-Francia eum adhuc agnouit. Quod enim reliqui omnes indigenae, sed Sagami praesertim, ex vxorum multitudine stirpis numerosam feriem expetunt summoperè, atque sperant, suae utique potentiae singulare columnen ac firmamentum; id uti more gentis usurparet, adduci numquam potuit Membertouius, quòd altiore quadam, supra vulgus Sagamorum, sapientia perspiceret, grauiora inter discordes vxores, & earum liberos simultatum, sub eodem tecto, detrimenta existere, quàm emolumenta opum, & neutiquam consentientis potentiae. Sollemne est illi genti, ex superstitioso ritu, quod genus omnes habent praecipuum, demortuorum neminem suo vnquam nomine appellare, sed aduenti-

aduent
quo cu
dum d
Memb
nuper
ibus no
torem

P o
pater,
comme
erant
familia
cibario
erat; i
quios,
Indici
tionem
Gallica
hiberna
turus.
Ioannis
diuerte
reliqui
geret
eum m
discord

aduentitium cuius, ex re nata, indere, quo cum perpetuo inter commemorandum denotent: quo ex more Henricum Membertouium ab virtutibus bellicis nuper clarissimum, congruenti eius laudibus nomenclatione, Magnum Imperatorem, suo idiomate, nuncuparunt.

POTRINCOURTIVS Biencourtij pater, in Galliam mense Iulio nauigarat, commeatus summittendi gratia, cuius erant magnæ angustiae in Porturegienti familia, Octobri mense insequente, cibariorum tamen nihil è Gallia missum erat; idcirco Biencourtius ad Almochiquos, Choüacoetij fluminis accolas, Indici milij copiis abundantes, nauigationem, comite Patre Biardo, instituit, Gallicarum mercium permutatione ad hibernam aliquam annonam frumentaturus. Sed quòd ex itinere ad Sancti Ioannis flumen, trans Francicum Sinum diuerterat, vt ex adolescente Pontgrauæo, reliquisque Maclouienfibus quintas exigeret Canadicæ negotiationis, diutius eum morantibus subortis cum ea familia discordiis, tempore frumentationis pæne exclusus

exclusus est, ad quam deinde cùm est reuersus, Barbarorum delusus fraude, qui spem frumentariæ permutationis fecerant, vacuus in Portum Regium renauigauit. In ea excursionem feliciter obtigit Patri Biardo, vt Pontgrauæo conciliaret Biencourtium, sicuti nuper Potrincourtium eidem infensum placauerat, & vt Merueillæo item Maclouienfi, de salute, ob nescio quas suspiciones, periclitanti grauitè, eadem pacificationis opera, vitam assereret; quo suo factò vtrumque sibi magnopere deuinxit. Nostro Sacerdoti demeritos esse beneficiis homines huiusmodi, cum ob cætera multa, tum ob id in primis opportunè accidebat, quòd eorum opera fideli, ac vtili esset vsurus in disciplina Canadicæ linguæ, quam Pontgrauæus callebat egregiè, si dies aliquot vnà viuere, aut certè frequentius congredi liceret. Id certè, vt Pater Biardus nō expeteret, quod expetebat, ipsi vltro ambiebant, delato ei perhumaniter suo contubernio; quibus in præsentia Pater egit gratias, habuitque, rogatis tamen, vt sibi hanc benign-

benig
quo h
decer
fertim
court
Quin
modò
tium
ventu
supple
loco
dimit
texen
uener
simæ,
nisi ei
& inio
Patris
deiect
ad oti
adactu
uemb
penu
& que
tione
interc

benignitatem, in id tempus referuarent, quo bene vti fas esset; tunc enim haud decere Biencourtium, in periculosa praesertim nauigatione, ab se deferi. Biencourtio deinde redeunti ex irrita illa Quinibequienfi frumentatione, quam modò indicauimus, cùm ad Pentegoe-tium amnem, & Sanctæ Crucis insulam ventum esset, suadere conatus est, immo supplex fuit Pater Biardus, vt se inde, loco ex propinquo, ad Pontgrauæum dimitteret, Canadici catechismi contexendi causa, quod inter eos antè conuenerat. Huic postulationi, licet æquissimæ, is cuius nihil planè intererat, non nisi eis conditionibus assensus est, quæ & iniquissimæ, & nequaquam in potestate Patris essent. Quamobrem facultate deiectus idiomatis vernaculi condiscendi, ad otiosam pæne vitam in arce degendam adactus est, ingenti sua molestia. Nouembri exeunte, iam ferme exausto penu, nulli nuncij afferebantur è Gallia; & quod reliquum esse poterat ab venatione subsidium, niuibus obsitū solum intercipiebat; vt ex parsimonia petendum esset

esset vestigal, quò plures in dies annona
 sufficeret. Densusum igitur cuiuslibet
 è familia, in quamque hebdomadam,
 ad denas panis vncias, lardi selibram,
 pisi aut fabæ ternas scutellas, & prunorum
 vnam denique redierat. Atque tametsi
 familia vniuersa eo commeatu, quem
 nostrum è Gallia importaueramus, vitam
 tolerabat, nihil nobis liberalius, quàm
 cuius de calonibus eo tempore indultum
 est, neque vt indulgeretur, optauimus,
 quamquam nebulo quidam, scripto in
 Gallia edito, non est veritus multa secus
 per summam impudentiam & calumniam
 diffeminare. Ad nonum calendas Feb-
 ruarias, anni sexcentissimi duodecimi,
 tenuerunt cibariorum angustia, quem
 ad diem in Portum Regium inuecta est
 naus cum mediocri admodum annona,
 Domina Guercheuillæ sumtibus emta,
 & transmissa. Mille aureos nummos,
 ex pacto societatis cum Robinio & Pa-
 tribus Canadiensibus initæ, contributos
 hæc pia matrona numerauerat Roberto
 du Thet, fratri nostro, coemendis trans-
 mittendisque Porturegiensi contubernio
 cibariis;

cibar
 nostr
 todei
 graph
 ficqu
 annor
 neque
 illata
 admin
 tit in
 erant
 collib
 Gilbe
 plera
 vidit,
 præfu
 refer
 Bienc
 qui m
 in nau
 ceretu
 omniu
 à sing
 Bienc
 sæpius
 nihil

cibariis; sed eorum quadringentis fratrem nostrum, non satis cautum depositi custodem, Potrincourtius oblata suæ syngraphæ cautione, confestim emunxit; sicque res tota rediit ad sexcentos, unde annona nobis exigua conflaretur. Sed neque tot aureorum cibaria in nauem illata sunt, nam Potrincourtij naualis administer partem coemti frumenti auertit in Gallia, & eorum quæ aduecta erant, Porturegiensi Societati quantum collibuit, nec amplius, reddidit. Noster Gilbertus du Thet, cuius in oculis horum pleraque commissa erant, postea quam vidit, ab eo qui annonæ transfuehendæ præfuerat, nullas acceptorum rationes referri, assumpto Patre Biardo, apud Biencourtium egit modestè, uti ab eo, qui mandato parentis eius, pro magistro in naui gesserat, acceptorum ratio reposceretur: interessè siquidem nauticorum omnium sociorum, ut constaret, quantum à singulis expensum acceptumque esset. Biencourtius quidem & tum, & deinde sæpius est professus, nihil moderatius, nihil æquius postulari à quoquam potuisse: nihilo

nihilo tamen minùs, quasi à nostro atrociter infimularetur Simon Imbertus, cuius fides in eo negotio desiderabatur; ita illius postulata isti de pinxit, vt eum nobis infensissimum faceret. Imbertus ergo vt Biencourtium sibi conciliatum à nobis abalienaret, seque referendæ rationis necessitate absolueret, malignè interpretatus consilium Dominæ Guercheuillæ, quæ paciscendæ societatis cum Robinio ansam captauerat, vt Missionis nostræ rebus tantò certius caueret; fraudulentè cauillatus est, per causam eius societatis intendi machinā, qua Biencourtiorum nomē Porturegienti arce, atque vniuersa Noua Francia detrudetur. Ex hac calumnia illæ Biencourtij similitates exstiterunt, quibus factum est, vt nostrorum opera Nouo-francis populis, quin & ipsis quoque Gallis nihilo ferè quam isti minùs egentibus institutione, deinceps esset inutilis. Calumniatoris mendacia facile fuit nostris diluere, & semel, iterum, ac tertio tam apertè ac validè apud Biencourtium, audiente vniuerso contubernio, diluerunt;

runt;
adactu
sandæ
sibi l
nos ca
acriter
batur
court
imper
ad F
Guerc
cōcessu
quidqu
in eade
public
Atque
ribus g
in nos
Guerc
princip
freno
que, p
nos pa
grati,
autem
here.

runt; vt postrema refuratione ad infantiam
 adactus Imbertus eò deueniret, vt excu-
 sandæ noxæ gratia profiteri non vereretur,
 sibi largiter temulento illas aduersum
 nos calumnias excidisse. Biencourtium
 acriter pupugerat nuncius, quo affere-
 batur, etiam conscio parente suo Potrin-
 courtio, vniuersæ Nouæ Franciæ ius
 imperiumque à maximo amne Sacquéo
 ad Floridam, Portu Regio demto,
Guercheuillææ Regio diplomate esse
 cōcessum eidémq; à Domino de Monts,
 quidquid Henrici Quarti beneficio nuper
 in eadem ora possedisset, id omne tabulis
 publicè consignatis esse transcriptum.
 Atque, vt non putaret, hæc nobis aucto-
 ribus gesta esse, perinde tamen postea
 in nos affectus fuit, quasi credidisset.
Guercheuillææ quidem mens, fuit huius
 principatus sui reuerentia, velut potenti
 freno iniecto, Biencourtiorum vtrum-
 que, patrem & filium, fidei hætenus in
 nos parum sinceræ, animique minus
 grati, suo in officio continere; nihil
 autem de Porturegiensi iure ipsis detra-
 here. Sed sui nimio plus amantes homi-
 nes

ines alienam in re propria cautionem, suam iniuriam interpretabantur: quòd tamen res iis esset angusta domi, nec viderent vnde commodius cella Porturegientis instrui posset, quàm à Guercheuillæa in gratiam nostrorum Patrum, ne hac annona exciderent, suum dolorem taciti concoquebant. Nostrorum facilima fuit apud Biencourtium purgatio, quam cum accepisset in præsentia, reconciliatis animis Patres ad institutum Canadiensis idiomatis condiscendi magnis animis reuersi sunt, partitis inter se prouinciis, vt Pater Massæus ad Ludouicum Membertouium, Henrici vita functi filium, eius rei causâ demigraret; Pater Biardus magistrum eius linguæ domi Barbarum sibi adhiberet. Patri Massæo ad Sancti Ioannis flumen apud hospitem, cum adolescente Gallo socio degenti, ex diuturna inedia, & Nomadicæ vitæ continentibus vexationibus, accidit grauis ægrotatio, qua tantum non confectus ad vltima delaberetur, inter quem morbum Membertouio cum hospite Patre accidit ridicula planè, ac Canadico ingenio digna

digna
scilicet
vultus
valdè
verba
morer
scribe
ad tuu
trucida
sumtur
refidea
fæus:
impru
mea in
riorque
tamen
litteras
eximar
sponso
sopore
ore, a
propiti
eruat,
confera
Pater,
me hic

digna fermocinatio. Ad decumbentem scilicet Patrem is adiit, ut quidem eius vultus præferebat, Patris acerbo casu valdè sollicitus ac mœrens, quem in hæc verba compellauit. Audi me, Pater, moreris omnino, ut ego quidem auguror: scribe igitur ad Biencourtium, itemque ad tuum fratrem, te à nobis nequaquam trucidatum occubuisse, sed morbo consumptum, ne qua in nobis tui obitus noxa resideat. Cui contrà retulit Pater Massæus: Non committam, ut quod mones, imprudenter ad meos scribam: ne tu ex mea imprudentia factus audacior, securiorque violentas manus afferas, nihilò tamen minùs innocentiae testes meas litteras apud te habeas, quæ te noxa eximant. Inexpectato, & arguto responso perculsus Barbarus, quasi ex alto sopore mox ad se rediit, atque renidenti ore, ait: Iesum igitur tuis precibus tibi propitium facito, ut te periculo mortis eruat, ne quis in nos tui occasus culpam conferat. Illud ipsum curo, inquit, Pater, desine esse sollicitus, nec enim me hic morbus exhauriet. In Porture-

gienti

gienſi quiete Pater Biardus interea doctore Barbaro utebatur ad condiſcendam barbariem, quæ ſe idoneum Euangelij præconem in rudi aómodum gente præſtaret: cui doctori quamdiu habuit vnde menſam inſterneret, eius facili, vtilíque opera profecit, ſed diſcendi docendíque curſum poſt aliquot hebdomadas inhibuit penus inopia. Cuius anguſtiis quoq; prohibiti ſunt noſtri, ne quattuor Barbaros, quos Pater Biardus & Biencourtius in maritimo diſcrimine, ipſis Barbaris ratum votum habētibus, futuros Chriſtianos vouerant, ſi è præſenti naufragio incolumes euaderent. Erepti periculo cum ad Regium Portum appuliſſent nauem, non fuit in cella vnde alerentur Barbari, quoad idonea Catecheſi eſſent imbuti, qua deſtitutione affectis nobis rei bene gerendæ occaſio periit, nec poſtea rediit.

IN Nouembrem eius ſæculi annus duodecimus iam proceſſerat, cùm exigua cibaria ſuperiore Februario allata, aut abuſumta penitus, aut tenuiſſimis arcta reliquiis Biencourtium valdè anxium habe-

habe
Galli
poſter
ſumm
tritic
futura
nam,
rebus
Bien
quoti
ipſoſq
dome
temp
tes,
tamet
veſtig
nulla
tus,
autem
ad piſ
abera
piſcat
igitur
lucule
quaſi
appel

Re

habebant: sed eò maximè, quòd ex Galliis naus nulla veniebat. Nostri, posteriore Februarij mensis com meatu, summissa fuerant priuatim quaterna puri tritici dolia, vnumque hordei, quæ in futurum sibi seposuerant; quam annonam, accisis communibus contubernij rebus, conferendam in medium rati, Biencourtio eam permiserunt, vt in quotidianos familiæ totius vsus diuideret, ipsosque in diurno demenso cum cæteris domesticis æquaret. Eo subsidio ad tempus subleuatae sunt publicæ necessitates, sed in tota hiberna multitudine, tametsi non numerosæ, tenuius id fuit vectigal, quàm pro soli conditione, nullam frumentationis, incertam venatus, piscatusque spem offerentis. Vt autem dierum tempestiuitas omnis adesset ad piscatum, locorumque opportunitas: aberat tamen necessarium ad hanc operam piscatorij lembi instrumentum. Cæteris igitur contubernalibus hiberna solatia ex luculento foco segniter capeffentibus, quasi oblitis suam penuriam, nostri appellant studium, operamque ab¹ lin-

trem

¹ Rectius "ad,"

trem fabricandam. Eis ad eiusmodi opus accinctis, suspicere, demirari vniuersum contubernium, quid moliantur homines à fabrilī arte, ab armis fabrilibus, à materia tam imparati: apud focum de tam nouo instituto multa verba facere, subitarios Argonautas diſſeruiſſis figere: ſed noſtri ab opere neutiſſimam diſcedere, rem vrgere. Medio Martio, ſtupentibus ſuis irriſoribus, noſtri lintrem in aquam deducunt, fluminum ac maris ipſius patientem, nec verentur adoleſcente famulo atque alio contubernalium comitibus, aduerſo flumine, Sinum Francicum influente, in ſiluas ad glandem Chiquebiamque radicem legendam contendere. *Chiquebi* radix eſt illius oræ præcipua, noſtris tuberibus haud abſimilis, ſed veſcentibus iucundior ac vtilior, cuius multiplices bulbi, tenui filo catenati, ſub ſumma terra naſcuntur. Sed omnia eius radicis cubilia iam à peritis locorum Barbaris delibata noſtri leguli deprehendebant, vt multa indagine, quilibet eorum eius cibi vnum diarium vix ſibi quæreret. Ab hac glandaria,

glandaria
quider
Eplan
altiùs
prom
piſcicu
nitudin
vulgus
Aprili
riuos
operan
quattu
freque
piſcatu
catero
generi
captan
idoneu
contrà
noſtri
vel re
ampliſ
niſi pa
I n
auctori
que tē

glandaria, bulbariaque messe, quando-
quidem eius leue fuit momētum, *ad*
Eplani piscatum studia conuertentes,
altiùs versum amnis caput nauigium
promouent. *Eplanus*, seu *Epelanus*, est
pisciculus Trichiae Rothomagensis mag-
nitudine, hoc est eius, quem *Sardinam*
vulgus appellat, qui mari egressus ineunte
Aprili, magnis agminibus dulcis aquae
riuos subit, vbi fundendis ouis feturae
operam det, cuius ingens est copia,
quattuor leucis à Porturegienfi statione,
frequentibus riuorū alueis. Eplanici
piscatus laborem excepit Halecis, ac
ceterorum seu fluuiatilis seu marini
generis piscium praeda, prout cuiusque
captandi se dabat & tempestas, & locus
idoneus, ad Maium vsque mensem; sed
contrà quàm maximè omnium vellent,
nostri piscatores, Euangelij vel hamo,
vel reti capiebant homines, in longè
amplissimo Canadiorum Oceano, non
nisi paucissimos.

INTEREA tēporis in Gallia Reginae
auctoritas interponebatur, vt primo quo-
que tēpore Porturegiēfi seruitute libera-
remur,

remur, nobis vti liceret, in quolibet
 Nouæ Franciæ tractu, aut patrium idioma
 perdiscere, aut quod iam didicissemus
 nostro iure, nullius exspecta venia, inter
 Barbaros exercere. In eam rem igitur
 Regio diplomate instructi Sociorum duo,
 Pater Quintinus, & qui antè in Galliam
 renaugarat è Portu Regio, Gilbertus du
 Thet Nouo-Frācicum littus, anno sex-
 centesimo decimo tertio, medio Maio
 incolumes lætisque tenuerunt. Diplo-
 mate cauebatur, vti liceret nobis nouū
 domiciliū comodo loco ædificare, ac
 idoneam familiam domicilio tuendo
 habere, ad cuius instructum annua tri-
 cenū capitum cibaria, equi prætereà,
 capræ, ac cætera id genus largiter sum-
 missa erant. Ad vim quoque propul-
 sandam instrumenti bellici, & commeatus
 nonnihil, militaria item quattuor taber-
 nacula, quibus tegeremur, dum muri
 affurgerent nouæ domus, Reginae bene-
 ficentia accefferant. Sauffeijs militari
 titulo imperioque domesticæ cohorti,
 domicilio ædificando, eidemque ex-
 structo, ac munito præfuturus erat, vti
 nihil

nihil
 fedes
 confisi
 appell
 contul
 cætero
 Heber
 sent, c
 nobis
 collect
 tione,
 Noren
desquit
 nautis
 gium
 exscen
 locum
 collibu
 hæfisse
 ex fau
 se pact
 longiū
 conten
 nis Bar
 præ K
 eam se

nihil deesset ad ingruētes casus, quin sedes familiæque omnis facta tectaque consisteret. His in Regium Portum appellentibus, quini tantum de toto contubernio aderamus, absente inter cæteros Biencourtio, cuius vices obeunti Heberto cū Regina litteræ lectæ fuissent, quibus dimitti iubebamur, nostras nobis licuit colligere sarcinas, quibus collectis post biduū Porturegieni statione, ad novas sedes collocandas in Norembegeni regione soluimus. *Kadesquitum*, Norembegæ oræ portus, nautis edicebatur ex pacto, ut eò nauigium appellerent, vnde vniuersa familia exsensionem faceret, futuri domicilij locum auspicatò captura in proximis collibus; sed cū in propiore portu hæssent, cui à Sancto Salvatore nomen, ex fausto euentu, indidimus, asseriebant se pactam fidem abunde exsoluisse, neque longiùs cursum prouecturos. Inter eam contentionem sermo incidit cum indigenis Barbaris, quibus suam oram mirificè præ Kadefquito collaudantibus, & ad eam sedem deligendam magnoperè hortantibus,

tantibus, eius explorandæ cupido nobis incescit; qua explorata, impensèque probata ab omnibus, totius multitudinis eò incubuit animus, vt opportuno in colle area excitando ædificio designaretur. Loco itaque inaugurando Crux erigitur, solum exstruendis ædibus describitur, iaciendis fundamentis terra effoditur, eodem nomine, quo subiectus portus, nascens tenuibus exordiis domus Sanctus Saluator appellatur. Sauſſeïo cohortis Duci rusticæ rei tam acris cura principio infederat, vt id vnum cogitaret, cætera negligeret omnia, exque nimio agriculturæ studio, magnam familiæ partem ab opere fabrili ad rusticum seuocaret. Mottæus Sauſſeïo Legatus, Ronſeræus Signifer, Ioubertus ordinum InstruCTOR, cæterique de Cohorte primores erant in ea sententia, omnibus reliquis posthabitis curis, ædificandum esse domicilium, eoque conferendas vniuersæ cohortis operas, quoad aduersum hostilē vim munitionibus cinctum, tutò habitari posset. Quamobrem ægerrimè ferebant, contubernalium plerosque ab ædificando abductos

abduC
apud
omniu
nem,
conue
varian
institu
cuiusm
dum c
alioru
tendun
bus di
Quam
ciorum
cultui
Deus
uisse n
A m
niam c
nus F
explor
tertio
gerat.
Florid
tricefi
dibus

abductos arationibus ab Sauffeio adhiberi, apud quem vehementer instabant, ut omnium manus & studia in ædificationem, utilius in præsentia utique negotium, conuerteret; sed furdo caneatur. Ita variantibus procerum sententiis atque institutis, exoriebantur contentiones, cuiusmodi solent inter dissentientes nasci, dum quod quisque optimum censet, id aliorum consiliis atque cœptis præuertendum putat: fiebatque ut altercationibus dies ab opera inanes traducerentur. Quam inertiam, & discordantium iudiciorum obstinationem, rei Christianæ cultuique Diuino in ea ora valdè infestam, Deus visus est improuiso infortunio voluisse multare.

ANGLI paucis abhinc annis Virginiam occuparunt, quam Ioannes Vezaranus Francisci I Gallorum Regis auspiciis exploratam, quingentesimo vicesimo tertio anno sub eius iurisdictionem redegerat. Eadem ipsa est continens inter Floridam Nouamque Franciam, quam tricesimo sexto, septimo, & octauo gradibus substratā, *Mocosa* nomine? veteres designa-

designarunt, ducētenis quinquagenis leucis versūs Occasum ab Sancti Saluatoris statione diffitæ. Ex Ieutomo arce, quam egregiè munitam, & præfidiario milite instructam inibi octauo ab hinc anno habent, quotannis æstiuam navigationem instituunt ad Peucoītiarum insularum cetarias, piscariæ annonæ in futuram hiemem comparandæ. Eò cum deueherentur huius anni æstate, inciderunt in eas cæli caligines, quæ huic mari densissimæ solent per eos menses incubare, in quibus dum incerti locorum diutius hærent, frequentibus eos trahentibus æstuariis, paullatim nostrū in littus delati sunt, haud procul portu Sancti Saluatoris. Inde Barbarorum imprudentia lapforum indicio, qui eos pro fœderatis Gallis fumerent, didicerunt Gallicam nauem in proximo portu versari, atque illam quidem neque grandem, neque à numerosis epibatis, neq; ab æneis tormentis validè instructam. Eo nuncio nihil opportuniùs accidere poterat hominibus feminudis, & cibariorum copia exhaustis, quos præter hanc inopiam,

piam,
dæ m
dirept
sponte
ius na
Arma
stru
portu
Barba
fueran
Anglo
suum
deliqu
multo
crebro
venia
laribu
interp
Nos
amico
in no
fereba
cū
explo
tamen
locus

quagenis
 ti Salua-
 mo arce,
 æfidiario
 ab hinc
 nauiga-
 um infu-
 in futu-
 Eò cum
 incide-
 quæ huic
 s menses
 locorum
 s trahen-
 in littus
 u Sancti
 impru-
 eos pro
 dicerunt
 ortu ver-
 randem,
 neq³ ab
 am. Eo
 e poterat
 pariorum
 anc ino-
 piam,

piam, infita rapiendi cupiditas, & præ-
 dæ maioris opinio, quàm quanta ex
 direpto nostro nauigio poterat cogi, sua
 sponte ad vim inferendā, etiam contra
 ius naturale ac gentium, accendebant.
 Arma igitur expediunt, passis velis, in-
 structa acie, directo cursu in nostrum
 portum inuehuntur. Quibus argumentis
 Barbarus ille, cuius maximè indicio
 fueramus proditi, cū hostilem in nos
 Anglorum animum collegisset, tum
 suum errorem agnoscere, & quod in nos
 deliquerat, quibus se crederet gratificari,
 multo detestari fletu, quem fletum deinde
 crebrò integrauit, cū à nobis errati sui
 veniam peteret, & à Barbaris ipsis popu-
 laribus, qui nostrū casum, suam iniuriam
 interpretati, sæpe illi manus intenterunt.
 Nos interea ancipiti opinione suspēsi,
 amicos an hostes censeremus, quos rectā
 in nostrā stationem secundus ventus in-
 ferebat, euentum trepidi opperiebamur,
 cū nauigij gubernator scapha vectus ad
 explorandum obuiam processit, longo
 tamen circuitu, ne non esset receptui
 locus, maximè quòd is aduerso, illi ob-
 secun-

secundante vento vterentur. Sed explorato nihil fuit opus, classicum canentes inuehebantur, tela eatenus modò inhibentes, dū ea ex propinquo liceret adiiungere; atque ipsos nauis defensores figillatim destinare. Quattuordecim grandioribus tormentis, catapultis verò maioris modi, *Mosquetos* vocant, sexagenis, impetu facto in nauigium nostrum, non sublati anchoris ad motū inhabilem, decem modò propugnatoribus instructum, ærearum cannarum absente libratore, non multæ operæ fuit illius, atque omnium nostrū expugnatio, quos in continente Saussæius distinuerat. Gilbertus du Thet noster propugnatorem in naui agebat, cū ab hostibus funestarum glandium tempestas maximè ingrueret, qua in procella confossus letali plaga, chirurgi Angli Catholici multa licet diligentia curatus, postridie Sacramentorum opportuno solatio adiutus, religiosa morte occubuit. Nos verò vniuersi in potestatem Hæretici Angli veneramus, qui vt erat insigniter versutus, clam subducto ex Saussæij capsis Regio diplomate,

mate
Franc
præda
cum a
institi
colon
Saussa
atque
scrini
capsis
iussu
vbi ve
fuisqu
diplom
vbi m
Anglo
comp
tios,
rere,
tram
deniq
autem
exorfi
que
noxæ
nisi m

mate, cuius fide nostræ coloniae Nouo-Francicae tota ratio nitebatur, ut ne prædatoris more, sed æquo iure, nobiscum agere videretur, Saussæium urgere institit, uti probaret, cuius auctoritate coloniam in Canadiæ oras deduxisset. Saussæius ubi Gallorū Regis voluntatem atque diploma laudauerat, quod se in scriniis luculentum habere diceret, allatis capsis, cuius clauēs adhuc seruauerat, iussus est illud expromere; sed ad capsas ubi ventum est, cætera omnia integra, suisque locis digesta agnoscebat Saussæius, diploma tamen non comparebat: quod ubi nullum proferebatur, tum Prætor Anglus vultu ac voce ad seueritatem compositis, vehementer offendi, fugitivos, & meros piratas nos omnes asserere, dignos nece prædicare, rem nostram militi suo diripiendam tradere, nos denique hostium loco habere. Quod autem facinus Angli ab summa iniuria exorsi fuerant, videbantur maiore quoque iniquitate pertexturi, ut prioris noxæ memoriam posteriore obruerent, nisi maturè obuiā iretur. Quare Prætorē nostri

nostri adeunt, se, adhuc ignoranti qui essent, ingenuè aperiunt, ne imbelli victoria elatus de contubernio suo statuat seuerius, obsecrant; humanæ conditionis uti meminere, studiosè admonent: quàm benignè suis rebus vellet consultum, ubi similis ipsum perculisset casus, tam humaniter alienis consuleret: in primis autem consideraret sibi rem esse cum innocentissimis hominibus, quibus nihil noxæ obiici posset, quàm ab sua innocentia in pacato solo fuisse nimium securos. Comiter admodum sunt auditi à Prætore, atq³ honorificis accepti verbis, id vnum dumtaxat nō probante, quòd Patres Societatis, ab religionis & prudentiæ fama benè vulgò audientes, in fugitiuorum & prædonum turba verfarentur. Contubernij verò sui vniuersi cum cæteram probam vitam, tum in eo, quo de agebatur, summam innocentiam cum nostri validis probassent argumentis, visus est Prætor, assensionem præbuisse, atque id modò habuisse, quod in nobis argueret, negligentiam in conseruando nostræ expeditionis diplomate. Ab eo igitur

igitur
habui
mensa
scrup
remig
rat, c
illum
cunde
magis
nauin
gum
certè
adiit
que a
tionib
Patre
alieno
homi
haber
ipfor
ipsius
sumt
lixè g
remo
in se
nihil

igitur tēpore Patres nostros perhumaniter habuit, atque honorificè in omnibus, mensāque benignè accepit. Vno interea scrupulo angebatur, quòd cum parte remigum gubernator nostræ navis euaserat, cuius fuga, & rei gestæ nuncius per illum allatus, ne quid incommodi aliunde sibi arcefferet, verebatur, eoque magis, quòd ille de nocte scapha sua ad nauim captiuam appulsā, reliquam remigum manum inde subduxerat. Hic certè gubernator, tametsi Calvinianus, adiit de nocte ad Patrem Biardum, eiusque apprehensā manu, multis obsecrationibus adhibitis, iussit eum cæterosque Patres de se, quantumvis fide ac ritibus alieno, omnia Christiani ac popularis hominis officia exspectare, ac persuasum habere, nulli rei defuturū, quæ salutē ipsorum spectaret: vterentur modò liberè ipsius opera, viderētque quid animi sumturi essent ad fugā capescendā. Prolixè gratias egit Pater Biardus, memoremque se futurum spopōdit tam studiosæ in se ac suos voluntatis: de se autem ait nihil se statuere, quoad totius contubernij

res

res tuto loco positas videret, tum sui arbitrium Deo permiffurum: caueret interea ipfe sibi gubernator, Prætorem quidpe Anglum omnia moliri, vt eum comprehenderet. His monitis ille in-structus, vt fui discessus opinionem Anglorum animis ingeneraret, quasi receptus ad notam Gallicam nauem captandi causa festinaret, per ipsa fre-mentium Anglorum ora intrepidè, ac insultantis ore voceque, triduo pòst, scapham traduxit, longioreque simulato cursu, ponè vicinam insulā flexit iter, ibique delituit nostræ captiuitatis euentum obseruaturus. Nobis verò inter dubiam aut necis aut seruitutis aleam fluctuantibus, cùm apud notos Barbaros incre-buisset nostræ calamitatis fama, fre-quentes ad nos ventitabant, magnopere miserantes nostrum infortunium, & sua-rum fortunarum tenuitatem in sequentem annum totum, si apud se restare vellemus, officiosissimè deferentes. De nobis tamen Argallus Prætor Anglus, & ei Legatus Turnellus mitiùs cogitauerant, in speciem certè, quàm rebamur initio: pacti nempe

cū

cū Sa
nostr
condi
differ
ginta
linter
etiam
conce
rat Sa
testat
quæ r
Nostr
pericu
impet
cymb
Pater
ad inf
trafici
cætera
Virgin
tera ig
in Ga
scendi
ignara
cui D
num

cū Sauſſæio coloniæ noſtræ Duce fuerant noſtrum in Galliam reditum : ſed reditus conditiones erant eiufmodi, quæ parum differrent ab certa noſtra perniciæ. Tringenta capitibus quot cenſebamur, vnus linter duntaxat, haudquaquam omnium, etiam denſiſſimè ſtipatorum, capax, concedebatur, haſque cōditiones acceperat Sauſſæius, quin chirographo ſuo erat teſtatus, hanc ſuam fuiſſe optionem, quæ reuera erat optio certiſſimi naufragij. Noſtri tamē euicerunt, vt ne præſens periculum adiret vniuerſa ſimul turba, impetratumque eſt, vt quindenī modò cymbæ imponerentur, quorum vnus eſſet Pater Maſſæus, duo reliqui Patres delati ad inſulas Peucoitias Anglis piſcatoribus traiciendi in Galliam commendarentur: cætera pars contubernij, quæ libens in Virginiam ibat, eò deportaretur. Altera igitur pars contubernaliū nauigatura in Galliam Sauſſæio duce lintrem conſcendit, locorum, & maritimæ artis ignara, nauticis præterea tabulis deſtituta, cui Deus in tempore ſummiſit Caluinianum illum nauis gubernatorem, valdè intentum

intentum in popularium fuorum obseruandos casus, ut si qua posset via, ipsorum aduersis rebus opem ferrer. In continentem exscenderat, & Canadico cultu atque more, quasi vnus è Barbaris, tota ora maritima ferebatur, res nostras exploraturus, cum opportunissimè incidit in proficiscentem lintrem, qua exceptus, valdè idoneum ducem hæsitantibus se præbuit, suamque cymbam & remiges quattuordecim eis socios viæ ac laborum adiunxit. Eorum penuriam, quoad inuentæ essent Gallicæ naues, opimus piscatus bis subleuauit; varius item Barbarorum in ea ora occursum, quorum Ludouicus Membertouius lauta visceratione Orignacij famelicos accepit; Rolandus, & alij Sagami panis nonnullam copiam, alij piscium volucrumque non exiguam annonam beneuolentissimè diuiserunt. Omnium verò benefactorum id fuit iucundissimum, quod Rolandus Sagamus admonuit, in propinquo littore ad Sefambræum, & Passepecum portum versari geminas naues reditum in Franciam adornantes. Eò cum citissimè cursum

sum
adfu
missi
Brita
louic
Maf
Mag
man
acce
& Q
ut in
pisca
depo
in V
tuan
essen
cont
Præ
fidij
quid
strue
in n
qui
merc
cum
essen

sum direxissent duæ lintres, opportunè
 adfuerunt, antè quàm solueretur, ad-
 missique omnes, velis factis in Francicam
 Britanniam, salui & incolumes Mac-
 louiense oppidū tenuerunt, vbi Pater
 Massæus singulari Maclouiensis Antistitis,
 Magistratum, oppidanorumque hu-
 manitate ac beneficentia liberalissimè
 acceptus est. De Patribus autem Biardo
 & Quintino, vti diximus, conuenerat,
 vt in insulas Peucoïtias transuecti, opera
 piscatorum Anglorum inde in Franciam
 deportarentur: sed mutata pòst sententia,
 in Virginiā sunt destinati, cū in cap-
 tiuam naue cui Turnellus præerat,
 essent impositi cum aliis quinque de
 contubernio, cæteris octo sociis in Argalli
 Prætoriam ingressis. Virginienſis præ-
 sidij præfectus de captiuis Iesuitis nescio
 quid inaudierat, eisque diras cruces
 struebat, cuius decreti nuncius ad nostros
 in naues & ad cæteros captiuos aduolarat,
 qui nonnullis nocturnam quietem adi-
 meret, nec ille quidē inani rumore nixus;
 cū enim ad Virginiam naue appulsi
 essent nostri, eius furori destinabantur.

Argallus

Argallus autem, qui fidem suam nostris obligasset, ut suo nomine ac genere dignum erat, intrepidè acriterque Præfecto suppliciis nostros addicenti obstitit, seque incolumi captiuis suis nihil periculi futurum asseueravit: Præfecto tamen institutum suū obstinatiùs tenente, Regium diploma, quo nostra colonia in Nouam-Frāciam deducebatur, protulit, cuius auctoritate repressus Præfectus vltra tendere non ausus est. Coacto postea concilio, cū de re tota deliberaretur accuratiùs, ab omnibus itum est in eam sententiam, ut Argallus cum triplici instructa naue in Nouam-Frāciam Iesuitas reduceret; eos inde cum certis captiuis in Galliam transmitteret; Saussæium, & eius cohortem militarem, quæ in Porturegienti arce præsidere, falsò tamen, dicebatur, in crucem ageret; Gallorum omnia domicilia diriperet, ac solo æquaret. Reditum est igitur in Nouo-Franciæ oram Gallis habitam, vbi Sanctæ Crucis, Regij Portus arces defensoribus vacuas spoliauit, & incēdit, omnia Gallici nominis monumenta deluit, Britan-

nici

nici
in A
His
bis p
quòd
in Po
ment
fuisse
eorum
ad p
præte
eum
ter at
Arga
R
Virgi
uemb
tio,
cissim
diuer
Præto
minor
vector
alia c
fideba
dieru

nici aliquot locis inscripsit, oram omnem in Anglici sceptri potestatem asseruit. His gerendis rebus cum inibi degeretur, bis periculum vitæ adiit Pater Biardus, quod multis dissuaserat Argallo aditum in Portum Regium, ut nullius emolumenti operam, cuius tamen non vulgaris fuisset deinde præda; quod se indicem eorum locorum præbere noluerat, qui ad prædam quærebantur; nonnullorum præterea Gallorum calumniæ iis locis in eum exstitissent: quibus omnibus grauius atque ingenti suo discriminine apud Argallum Turnellumque offendit.

REGIO Portu digressus Argallus in Virginiam contendebat, ineunte Nouembri, anno sexcentesimo decimo tertio, sed postridiè quam soluerat, atrocissima tempestate diuulsæ naues in lōgè diuersas oras abierunt: Argalli quidem Prætoria in Virginiam tandem est delata: minor è duabus nostris captiuis cum suis vectoribus nūquam deinde comparuit: alia captiua maior, cui Turnellus præfidebat, quaque uehebatur, sedecim dierum continentibus procellis fœdè vexata,

ata, pæne absumtis cibariis desperationem iam adierat, cùm cadente denique tempestate, in Virginiam secundo vento iter intendere cœpimus. Vicenis quinque leucis, haud ampliùs, aberamus Virginiae littore, vbi de nostra nece à Præfecto decernebatur, eoque nobis ea nauigatio erat odiosa, cùm derepente coortus aduersus ventus proram in *Asoras* Lusitanorum insulas obuertit, septingentis pæne leucis inde recto itinere in Ortum fitas. Eius certè venti vis quòd nihil intermitteret, Turnellus præuidebat non nisi capitis sui periculo in Lusitanorum potestatem se vêturum, qui captiuos Sacerdotes, per summam iniuriam domicilio suo auulsos, spoliatosque secum traheret; & eo quidemangebatur magis, quòd Patrem Biardum Hispaniensis generis esse crederet, falsis Porturegionensium Gallorum accusationibus persuasus, vt eius noxæ criminationem apud Lusitanos non immeritò reformidaret, si nostri Patres ad se accusandum animos adiicerent. Ea re ingenuè fatebatur vim Numinis, innocentium iniuriã vlciscen-

tis,

tis,
mer
calu
Pat
fuer
plac
viol
rior
daba
bren
ipfi
præ
min
inha
fam
futu
verò
enin
sube
atqu
con
inue
fem
velu
pira
cam

tis, sibi ac suis in ea nauigatione infestam
 meritò esse, qua calamitate fractus, qui
 calumniis sua culpa temerè persuasus,
 Patri Biardo valdè infensus in eum diem
 fuerat, magnopere deinde mitigari, eique
 placatior cœpit fieri. Vt autem ventorum
 violentia non adigeret ad *Afora*: ciba-
 riorum tamen eò etiam nolentes aman-
 dabat, & aquæ dulcis penuria; quamo-
 brem Turnello videndum erat, ne quid
 ipsi damni arcefferet Patrum nostrorum
 præsentia, ex quibus periculi nihil im-
 minebat, si naue procul in anchoris
 inhærente, per scapham in portum mis-
 sam necessaria annona pararetur, quod
 futurum Turnellus speraueret. Contrà
 verò quàm crederet, accidit: appulsis
 enim ad Faëalem insulā Aforarum vnā,
 subeundum fuit in portum intimum,
 atque in ciuium oculis inter cæteras naues
 consistendum: quò vehementiùs paullo
 inuectis, cùm nostra nauis in Hispanien-
 sem saccari nauē impacta, proræ antè
 velum deterisisset, Nauarchus Hispanus
 piratam conclamauit, turbamque nauti-
 cam ad arma exciuit. Paucis antè heb-
 domadis

domadis Gallus subita irruptione nauem in eodem portu spoliauerat, vnde Hispani similem casum veriti, hoc vehementiùs trepidauerant, tantòque sagaciùs in Anglum inquirendum arbitrabantur. Quare Turnello excendendum in continentem fuit, quem obsidis loco haberent Hispani, dum accuratè lustrarentur interiora nauis, Patribus interim ponè lintrem studiosissimè delitescentibus, ne quid detrimenti ex eis Anglo crearetur, si comparerent. Perdifficilis erat latebra loco minimè idoneo, re adeò repentina, tamque accuratis scrutatoribus, nauis omnia intima rimantibus: sed lynceos eorum oculos fugerunt nostri, magna sua voluptate, quòd Anglum ita seruassent: maiore Angli gaudio, quòd præter spem, ac suum meritum, ab iis seruatum se agnosceret, quibus libertatem per summū scelus ademerat. Id beneficii genus, singularemque fidem, Angli & in præsentia ingentibus grati animi argumentis agnoscebant, & deinceps sæpenumerò, maximè apud suos Ministros, cum summa Patrum laudatione, prædicarunt.

carum
stitit
tum
inde
nellu
recta
pesta
Occa
nauer
Pemb
paran
bus T
timi
Franc
littera
qua s
vel i
diuul
habeb
proba
dictor
quos
ruptæ
posse
perho
timon

one nauem
vnde Hif-
hoc vehe-
ue ſagaciùs
itrabantur.
m in con-
o haberent
rentur in-
erim ponè
ntibus, ne
crearetur,
erat latebra
repentina,
us, nauis
ed lynceos
i, magna
ita ſeruaf-
quòd præter
s ſeruatum
atem per
beneficij
Angli &
nimi argu-
os ſæpenu-
Miniftròs,
e, prædi-
carunt.

carunt. Tres ſolidas hebdomadas ſub-
ſtitit in eo portu nauis Anglicana, tan-
tumdemque abditi Patres ſole caruerunt;
inde omiſſo in Virginiam itinere, Tur-
nellus in Brittanniam contendit, ſed
recta nauigationis ſemita cum nos tem-
peſtas deieciffet, in oram Vuallia ad
Occaſum violenter nos impexit: vbi cùm
nauem annona deficeret, Turnellus
Pembrochum oppidum adiit commeatus
parandi gratia. Eius oppidi magiſtrati-
bus Turnellus mouit ſuſpicionem mari-
timi latronis, quòd & homo Anglus
Francica verehetur nauì, & nullam
litteram ſcriptæ auctoritatis proferret,
qua ſuam nauigationem tueretur: neque
vel iurato aſſeueranti, ſe tempeſtate
diuulſum à Prætore ſuo Argallo, fides
habebatur. Cum eum igitur omne
probationum genus deſtituiſſet, citauit
dictorum ſuorum teſtes duos Ieſuitas,
quos haberet in nauì, quorumque incor-
ruptæ fidei neminem mortalium diceret
poſſe meritò refragari. Patribus ergo
perhonorificè interrogatis, cùm pro teſ-
timonio apud magiſtratum publicè dix-
iſſent,

issent, Turnellus fuit in honore, atque
 ut virum nobilem decuerat, probè omnia
 gessisse creditus est: nostris verò est honor
 habitus, & apud *Maiorem Urbis*, ut
 vocant, Magistratum plebeium scilicet,
 hospitium est assignatum. Qui pro
 Præfecto rei maritimæ ius Pembrochij
 tum dicebat Nicolaus Adams, apud quem
 nostri testimonium dixerant, ubi audiit
 pessimè iis esse in nauigio, iussit eos
 diuersari apud eū Magistratum, quem
 indicauimus, suaque fide omnia eis sup-
 peditari copiosè, quibus si deesset, vnde
 sibi rependerent, Dei causâ se iis sum-
 tum gratiam libenter facere dicebat,
 quòd putaret minimè decere, ab omni
 dignitate ac doctrina instructis viris nihil
 apud Pembrochios ciues humanitatis
 relinqui. Missum erat ad Britannia
 Regem de nostris, cuius dum rescriptum
 exspectatur, frequentes visendi confer-
 endique gratia vndique ad nostros adeunt
 de nobilitate, de magistratibus, ac min-
 istris etiam, quorum quaternos in dispu-
 tationis palæstra cum illis commisit qui-
 dam de proceribus, doctrinæ periclitandæ
 studio.

stud
 in R
 Reg
 esse
 vrg
 rum
 ab s
 Nih
 Pem
 vnde
 cicæ
 depo
 pæn
 Dyn
 Bau
 ficer
 præ
 iter
 abun
 I
 quan
 inter
 rem
 goti
 ienti
 pedi

studio. De illorum autem negotio cùm in Regiam allatum esset, iam inaudierat Regis Christianissimi legatus captivum esse nauigium, & Francos Iesuitas, vrgebatque omnium, ac maximè nostrorum libertatem, quòd eius rei habuerat ab suo Rege studiosius iniuncta mandata. Nihil itaque moræ fuit, quin nostri Pembrochio Douerum arcesserentur, vnde breui traiectu Itium Portum, Francicæ oræ oppidum, incolumes lætique deportati sunt, decimo suæ captiuitatis pæne affecto mense, quo loco Darquieni Dynastæ, Regio præsidio Præfecti, & Baulæi Decani eximia humanitate, beneficentiaque lautissimè accepti sunt, idoneo præterea donati viatico, quod Ambianos iter intendentibus in suum Collegium abunde esset.

I A M Nouo-Francicæ Missionis operæ quantum promouerint rem Christianam inter Barbaros, non facile dispiciet, qui rem vulgi trutina metietur: qui verò negotium natura sua perarduum, interuenientibus etiam aliunde casibus valdè impeditum, æquis momentis volet æstimare, maximè

maximè idoneis, atque illustribus initiis asperrimum solum Euangelicæ sementi præparatum, fateatur necesse est. In primis enim quantum, quæso, illud est, belluini prorsus ingenij atque moris gentem, nuper ab omni commercio externo alienissimam, ab sua impotentia suspiciosissimam, sic nunc esse nobis cōciliatā, ea de nostris hominibus opinione imbutam, ut eos summo ambitu quilibet Barbarorū cōuentus expetat, in sua ora domicilium habere cupiat, de suis copiis annua cibaria deferat, mœrore ac fletu suum eorum desiderium testetur, implacabili odio in Britannos, nostræ infestos quieti, feratur? Magnum quiddam profecto est, & ingentis ad fidem illis animis ingenerandam momenti, erga illius præcones tam propensa ferri voluntate, fiducia, & veneratione. Illud autem alterum longè maius est, tantoque ad Barbarorum efficiendam salutem potentius, quantò alienius est ab humanarum affectionum ratione, diuinisque motionibus proprium magis. Altè iam infedit Canadiorum animis illa sententia, æternis addici

addici cruciatibus, qui Baptismi expertes
 è viuis decedant, vt tametsi valētes
 Christianæ legis conditiones, suo sensu
 paullo asperiores, haud faciliè subeant,
 moribundi tamen Baptismum ingentis
 omnino beneficij esse ducant, cupidèque
 appetant. Cuius doctrinæ quoniam Pa-
 tres Societatis auctores habent, eamque
 combiberunt intimis sensibus, eius sua
 sponte illos admonent, & memores esse
 iubent, quoties popularium quis deterius
 affectus decumbit, hortanturque suos
 Doctores vti obitum ægroti præuertant,
 salutaribus aquis lustrantes, antè quàm
 occumbat. Atque hos quidem animorum
 motus, in barbarissimis alioqui homini-
 bus, biennij cultura, & ea quidem non
 assidua, sed frequentibus interpellata
 difficultatibus, duo Patres effecerunt,
 non leuibus certè momentis ad Euangelici
 verbi satus in ea gente magnis incremen-
 tis propagandos. Quam ad propagationem,
 sacrarum precationum, & Baptismi
 inusitata vis, insignibus aliquot docu-
 mentis apud eam nationem interdum
 prodita, incitamento non mediocri vi-
 detur

detur olim futura. Patri Biardo ad Eplani piscis amnem die quodam agenti affertur nuncius ab ægrota, & animam agente muliere, quæ ipsum videre atque alloqui valdè cuperet, ad Sanctæ Mariæ Sinum, duabus ab eo amne leucis. Eò ducem habuit vnum de contubernio, feminamque more gentis præter focum stratam deprehendit, tertia iam hebdomada miserè languentem: ægram, quoad per eius morbum licuit, Catechesi necessaria instruit, adhibitisq; pro re nata precibus cruce ad pectus appensa munit, seque vocari iubet, si quid ei postea deterius accidat. Postridie mulier bene sana è foco exfilit, & graui onusta sacco ad maritum quattuor inde leucas vegeta contendit. Eam sanationem Calvinianus Dieppensis omnium primus obseruauit, confestimque illius euentum mirabilem nunciaturus ad Patrem Biardum accurrit. Idem Pater in ora Pentegoetia cum Biencourtio versabatur, vbi pro instituto mapalia Barbarorum circumiens, ægros visibat, solabatur, precibus, ac Christianis documentis iuuabat. Ibi tertium iam
mensem

menſem æger decumbebat, cuius ſalus erat conclamata, quem Barbari viſendum Patri obtulerunt. Frigido ſudore totus manabat, certo fere mortis indice, cùm iam eum grauis æſtus tenuiſſet, cui poſt preces, & breuia fidei documenta, cùm Pater crucem ſæpius exoſculandam porrexiſſet, eique de collo penſilem reliquiſſet, frequentibus Barbaris audientibus, & quæ gererentur mirè probantibus, ab eo ad nauē & Biencourtium rediit. Poſtera verò die Biencourtio cum indigenis in naue permutationibus mutuis occupato, in eā nauem ſanus ingreſſus ille æger, heri moribūdus, crucemque gratulabūdus magnificè oſtentās, adiit ad P. Biardū, ingentiq; gaudio ſuam ei ſanitatem teſtatus, virtuti S. Crucis acceptā tulit. Illuſtrius multò eſt id quod ſequitur, & ad Barbarorū ſenſum in Baptiſmi laudē ſingulare. P. Biardus, & Mottæus Sauſſæij Legatus, Simonque Interpres vnà iuerant ad conſiderandam arēā Sancti Saluatoris domicilio designatā, vnde redeuntibus procul ad aures accidit lamētabilis vlulatus, quærentibuſq; à Barbaro

Barbaro comite causā lugubris clamoris, responsum est, sollemne illud esse alicuius iam iam vita functi argumentū. Sed propius ad Barbarica tuguria succedentibus puer interrogatus indicauit, nō mortui, sed morientis esse cōplorationē; atque ad P. Biardum conuersus; Quin tu, inquit, accurris, si forte in viuētē adhuc incidas, & eius morti Baptismum praeuertas? Ea pueri vox, tamquā cælo missa, Patrem & comites ad cursum vehementer accendit, quibus ad agrestes casās appulsis, Barbarorū sub dio stantium lōgissima ala, directo ordine instructa occurrit, atq; in spectātis alæ, & mœrore defixæ oculis obambulans pater, cuius in vlnis tenellus moriebatur puer. Hic vt animam ægerimè trahebat, interruptis debilitate singultibus ad mortem properans, miserum parentem miseratione cruciabat & dolore. Ad quoslibet autem infantis singultus, horrendum eiulabat parens, cuius eiulatum adstantis Barbaricæ concionis mox luctuosus excipiebat vlulatus. Pater Biardus adiit ad afflictum puelli parentem, rogauitque an ipso volente moribundum infantem

infan
genti
mitte
postu
cuper
cit,
fufcip
aquis
nomi
mula
ingen
preca
bus i
mate
puer
tietat
veget
Barb
rei h
rum
in v
comp
præf
auidi
peron
recip

infantem Baptismo esset lustraturus. In-
 genti mœrore percitus Barbarus vocem
 mittere non potuit, sed deposito in
 postulantis manibus puero, reipsa, quid
 cuperet, ostendit. Pater aquam popos-
 cit, puellumque Mottæo ardentissimè
 suscipienti tenendum tradit, salutaribus
 aquis aspergit, Nicolaum de Mottæi
 nomine appellat, concepta precum for-
 mula Barbaris lumē ad fidei agnoscendas
 ingentes opes à Deo precatur. Sub eam
 precationem receptum de Mottæi mani-
 bus infantem matri eius præsentī defert,
 mater filio mammam continuò porrigit,
 puer oblatam cupidè arripit, lac ad sa-
 tietatem haurit, atque deinceps sanus
 vegetusque vixit. Vniuersus interim
 Barbarorum, qui circumsteterat, globus
 rei haud vîtatæ defixus miraculo, petra-
 rum instar immotus, ac tacitus hærebat
 in vestigio. Ad eos igitur sic animo
 comparatos noster, quæ visâ sunt in rem
 præsentem quadrare, verba fecit, quæ
 audis mentibus hauserunt, atque vbi
 perorauerat, iussit singulos in tuguria se
 recipere. Vti venerabundi ac tremantes
 eius

eius sermonem summa reuerentia exceperant, ita cùm cœtus facta missione receptum in suas casas indixit, alto silentio præferentes inusitatum obsequium, in sua quisque tuguria pacatissimè, citissimeque dilapsi sunt. Hæc & huiusmodi alia in Barbarorum oculis, summa ipsorum admiratione, nec minore fructu gesta, quisquis perpenderit, vtilissimis principiis inchoatam Nouo-Francicam Missionem meritò iudicabit.

300177
309.102-11

ntia ex-
missione
to silen-
quium,
è, citif-
iusmodi
na ipso-
e fructu
iliffimis
anciam

ALBANIAE EXCVDEBAT JOEL MUNSELLIUS
MENSE MARTIS ANNO

CIO IOCCC LXXI